

УДК 351.86:342.1(477)

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2026.1.25>

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ: ПРАВОВИЙ ВИМІР

Токарчук Ольга Володимирівна,

orcid.org/0009-0009-7377-8132

доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу публічно-правових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України



У статті досліджено феномен консолідації як багатовимірний процес, що об'єднує політичну волю, волонтерський рух, економічну справедливість та довіру до інституцій. Обґрунтовано концепцію трансформації стійкості: від національної ідентичності як ключового чинника, через етап солідаризації (активного відстоювання), до фази консолідації (творення нової суб'єктності).

Визначено, що в умовах війни ідентичність перетворюється на дієвий механізм самозбереження держави, де особливу роль відіграють громадянське суспільство та колективна пам'ять. Доведено, що подальше зміцнення нації залежить від розбудови «справедливої економіки», підтримки середнього класу та розвитку людського потенціалу, що дасть змогу Україні не лише вистояти, а й утвердитися в європейському просторі.

Підкреслено, що в сучасний період відбувається переосмислення колоніального минулого та формування модерної нації. Духовно-культурна стійкість у цьому вимірі – це здатність суспільства фільтрувати штучно нав'язані ворожим інформаційним впливом інтерпретації історії чи подій через внутрішнє несприйняття чужого світогляду та цінностей.

Наголошено на унікальності українського прецеденту, а саме: консолідація відбулася не через примус, а завдяки усвідомленій партнерській взаємодії влади та громадянина. Стверджується, що співпраця Збройних Сил України та громадянського суспільства сформувала модель безпеки, у якій культура й історична пам'ять є фундаментальними осередками опору. Резюмовано, що національна стійкість України є ключовим чинником стабільності всього європейського простору.

Ключові слова: національна стійкість, національна ідентичність, консолідація, солідаризація, соціальна згуртованість, громадянське суспільство, цивілізаційна суб'єктність, справедлива економіка, національний спротив, національна безпека.

Tokarchuk Olha. National identity as a factor in forming Ukraine's resilience: a legal dimension

The article explores the phenomenon of consolidation as a multidimensional process that unites political will, the volunteer movement, economic justice, and trust in institutions. The concept of resilience transformation is substantiated, namely: from national identity as a key factor, through the stage of solidarization (active defense), to the phase of consolidation (the creation of a new subjectivity).

It is determined that under war conditions, identity transforms into an effective mechanism for state self-preservation, where civil society and collective memory play a special role. Analyzing the legislative base of Ukraine, the emphasis is placed on the transition from a reactive model of overcoming crises to a proactive philosophy of life-resilience. It is proven that the further strengthening of the nation depends on the development of a «just economy», support for the middle class, and the development of human potential, which will allow Ukraine not only to stand firm but also to establish itself in the European space.

It is emphasized that currently a reimagining of the colonial past and the formation of a modern nation are taking place. Spiritual and cultural resilience in this dimension is the ability of society to filter out the interpretation of history or events artificially created by hostile informational influence through an internal rejection of a foreign worldview and values.

The originality of the Ukrainian precedent is emphasized. Consolidation occurred not through coercion, but through conscious partnership interaction between the authorities and the citizen. It is asserted that the cooperation of the Armed Forces and civil society has formed a security model in which culture and historical memory are the basic centers of resistance. It is summarized that the national resilience of Ukraine is a key factor in the stability of the entire European space.

Key words: national resilience, national identity, consolidation, solidarization, social cohesion, civil society, civilizational subjectivity, just economy, national resistance, national security.

Постановка проблеми. Концепція національної стійкості еволюціонує від пасивного захисту до здатності нації активно реагувати на сучасні виклики й загрози. Повномасштабна агресія 2022 року довела, що підґрунтям цієї здатності є передусім консолідація суспільства як детермінанта духовно-культурної стійкості та розвиток громадянського суспільства.

На попередніх етапах українського державотворення спостерігався феномен ситуативної «солідаризації» (об'єднання «проти» спільної загрози). Сучасний етап вимагає переходу до «свідомої консолідації» – гуртування навколо «власного цивілізаційного проекту». У цьому контексті ідентичність постає механізмом самозбереження, що дає змогу державі зберігати суб'єктність в умовах глобальних криз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика ідентичності як чинника формування національної стійкості та цивілізаційної суб'єктності перебуває в центрі уваги широкого кола українських науковців. Актуальні дослідження цієї концепції зосереджені на взаємодії права, політології, філософії та соціології, що дає змогу розглядати ідентичність не лише як духовно-культурний феномен, а й як основний потенціал держави. Значний внесок у формування методологічних засад національної стійкості зробили такі українські вчені, як В. Борденюк, А. Гриняк, О. Гусар, А. Колодій, М. Костицький, О. Кот, Н. Кушакова-Костицька, Л. Купіна, Ю. Легеза, А. Монаєнко, Б. Островська, Т. Слуцька, О. Токарчук, В. Шакун та ін.

Метою статті є розкриття логіки трансформації української нації – від масового спротиву 2022 року до формування нової моделі соціальної згуртованості. Консолідація розглядається як багатовимірний процес, що охоплює не лише політичну волю та волонтерський рух, а й економічну справедливість, довіру до інституцій

та розвиток інтелектуального потенціалу як основного ресурсу стійкості.

Виклад основного матеріалу. Важливою умовою стійкості як на індивідуальному, так і на колективному рівнях є ідентичність. Водночас безкомпромісне відстоювання національних інтересів вимагає консолідації суспільства. Глибоке осмислення та аналіз соціальних процесів дають змогу розмежувати поняття «солідаризація» та «консолідація».

Категорія «солідарність» походить від багатозначного латинського *solidus* – твердий, міцний, цілий, щільний. Словник іншомовних слів розкриває поняття «солідарність» як «спільність інтересів, однастайність, єдність думок і дій, співчуття їм; спільна відповідальність». Своєю чергою, Академічний тлумачний словник української мови визначає «солідарність» як «активне співчуття будь-яким діям, думкам; спільність поглядів, інтересів» [15, с. 10].

«Солідаризація» постає процесом об'єднання «проти» спільного ворога; це реакція на зовнішню загрозу, що заперечує право нації на незалежну самореалізацію. Натомість категорія «консолідація» відповідає вищому рівню актуалізації стійкості – інноваційності, творчості та співтворчості, які зрештою трансформують свободу в повноцінну суб'єктність [6, с. 47]. Таким чином, ідентичність є основою первинної стійкості, яка за наявності загроз переходить у фазу відстоювання (солідаризації), а згодом – у фазу творення (консолідації), що є ознакою реалізації «власного цивілізаційного проекту».

Широкомасштабна агресія РФ у лютому 2022 року стала найвищим випробуванням для національної стійкості. Українське суспільство продемонструвало безпрецедентний рівень згуртованості. Вже в перші дні вторгнення український народ масово вступав до лав територіальної оборони та розгортав потужні волонтерські мережі,

водночас спонукаючи міжнародних партнерів до рішучих дій. Національна стійкість (здатність витримати удар і продовжити функціонування) та національний спротив (здатність активно протидіяти ворогу) стали ключовими чинниками, що обумовили незламність України [1, с. 74].

Фундаментом первинної стійкості є ідентичність. В умовах зовнішніх загроз вона активізується та трансформується у фазу відстоювання, що потребує солідаризації. Однак процес захисту вимагає подальшого переходу до фази творення, яка на загальнодержавному рівні реалізується через консолідацію. Саме на цьому етапі консолідація формує творчу свободу як суб'єктність – здатність нації до втілення «власного цивілізаційного проєкту». Така «стійкість-творення» діє як механізм самозбереження, що дає змогу не лише реагувати на гібридні загрози, а й випереджати їх [6, с. 48].

Події 2022 року продемонстрували найвищий рівень національної згуртованості. Спроба бліцкригу провалилася саме завдяки монолітності українського суспільства. Поки Збройні Сили України вели запеклі оборонні бої, мільйони громадян перетворили країну на єдиний тиловий механізм. Так, якщо у 2021 році до волонтерства було залучено лише 5% населення, то у 2022 році цей показник сягнув 33%, а 86% громадян почали систематично перераховувати кошти або передавати речі на користь армії та постраждалих [1, с. 79]. Це засвідчує, що спротив став справою кожної української родини.

Цивілізаційний досвід нації – це базовий вектор її існування та розвитку. Саме він породжує реальну, а не декларовану ідентичність, яка за умови конструктивної національної стійкості трансформується в цивілізаційну суб'єктність країни [6, с. 50]. Духовно-культурна стійкість українського народу виявилася у волонтерстві, інформаційній боротьбі, неймовірній адаптивності та має глибоке коріння в історичному досвіді боротьби за незалежність. Саме українська духовність і культура в умовах війни стали інструментами опору, що забезпечують рівновагу між відкритістю світові та збереженням власної індивідуальності.

Консолідаційний потенціал колективної пам'яті сьогодні живиться героїзмом захисників і захисниць України. Їхній чин є прикладом для трьох поколінь громадян, які стали свідками сучасної війни за історичну спадщину та державність. Екзистенційний характер російсько-української війни підтверджується долями сотень тисяч українців – військових, волонтерів, донорів, енергетиків, парамедиків, поліцейських, рятувальників, співробітників спецслужб, які віддали життя за збереження України в боротьбі з російським імперіалізмом [15, с. 309].

У сучасному світі стійкість України набула зовнішнього виміру. Національна здатність до спротиву стала «магнітом» для міжнародної допомоги й сформувала систему взаємозалежності. Відтак стійкість України стала невід'ємною складовою європейської безпеки. Солідарність ЄС з Україною – це не лише дипломатія, а й спільна боротьба за демократичні цінності [2, с. 24–25]. Водночас повноправна суб'єктність України в європейському просторі потребує міцного внутрішнього підґрунтя – розвитку середнього класу, науки та технологій. Рівноправним партнером Європи Україна постане тоді, коли остаточно утвердиться як «країна знань і культури».

Законодавчий ґрунт цих процесів закладено в Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392 [11] та Концепції забезпечення національної системи стійкості, затвердженої Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021 [4], де національну стійкість визначено як здатність держави і суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження і характеру, адаптуватися до змін безпекового середовища, підтримувати стале функціонування, швидко відновлюватися до бажаної рівноваги після кризових ситуацій.

Аналіз зазначених актів дає змогу дійти висновку, що державна політика трансформувалася від моделі «реагування на наслідки» до активної філософії життя- та стресостійкості. За таких умов стійкість перестає бути виключно технічною здатністю державних інституцій функціонувати в кризовий період; вона

перетворюється на засадничу характеристику самого соціального устрою. Важливо розуміти, що адаптація до безпекових змін, передбачена Стратегією, можлива лише в межах суспільства, де відносини між громадянами, групами та інституціями змінюються надзвичайно швидко. Держава повинна стати «модератором процесів», що відбуваються в глибинах громадянського суспільства.

Важливим складником у цьому контексті є соціальна згуртованість – стан зв'язків у суспільстві між різними групами (по горизонталі) та між соціумом і владою (по вертикалі). Вона вимірюється рівнем довіри та нормами взаємності (розвитком позитивного соціального капіталу), міцністю громадянського суспільства, а також наявністю інститутів управління конфліктами (наприклад, відповідальної демократії, незалежного судочинства тощо). Стійкість і соціальна згуртованість ґрунтуються на спільних ціннісних підходах та різноманітних моделях взаємодії [14, с. 31].

Особливу роль у збереженні національної ідентичності відіграє громадянське суспільство. Трансформація культурного простору в умовах війни засвідчила, що ідентичність є дієвим інструментом самоорганізації народу. Інститути громадянського суспільства стали не просто «трансляторами» традицій – вони генерують нові ідеї. Нині триває переосмислення колоніального минулого та формування модерної нації. Духовно-культурна стійкість у цьому вимірі – це здатність суспільства фільтрувати нав'язані ворожим інформаційним впливом інтерпретації історії чи подій через внутрішнє несприйняття чужого світогляду. Це перетворює культуру на самостійну сферу безпеки, де кожен митець чи просвітник є активним учасником захисту національного суверенітету.

Культурно-просвітницькі центри, волонтерські структури та діаспора сприяють підтримці традицій і просуванню української культурної репрезентації за кордоном. Особливо вагомим є їхній внесок у переосмислення історичної пам'яті. У культурологічному вимірі стійкість постає як рівновага між відкритістю світові та захистом власної ідентичності [16, с. 198, 312]. Соціологічні дослідження

підтверджують, що у 2022 році 85% населення ідентифікували себе насамперед як «громадяни України», що свідчить про остаточну перемогу загальнонаціональної ідентичності над регіональною [13, с. 25].

Україна фактично перетворилася на «країну волонтерів». Суспільство розвинуло інститути громадянського сектору, які взяли на себе відповідальність за соціальний порядок у часи найтяжчих криз. Довіра до Збройних Сил України залишається ключовим чинником консолідації, а єдність між соціумом, армією та державним керівництвом – головною запорукою виживання нації [12].

Відповідно до Конституції України [5], захист суверенітету і територіальної цілісності держави, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (стаття 17). Саме Конституція закладає ціннісний фундамент ідентичності через Преамбулу (підтвердження про зміцнення громадянської злагоди на землі України, підтвердження європейської ідентичності Українського народу та незворотності європейського і євроатлантичного курсу) та статтю 11, згідно з якою держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури.

Конституційний припис щодо консолідації нації (стаття 11) набуває особливої актуальності в поєднанні з питаннями соціальної справедливості. Ідентичність – це дух нації, тоді як економічні відносини – її матеріальний вимір. Очевидно, що складно досягти тривкої стійкості в умовах глибокої майнової нерівності. Саме тому важливою вимогою національної безпеки є побудова «справедливої економіки». Соціальна напруга, зумовлена нерівністю, є загрозою сталому розвитку та найбільш вразливим місцем, яке намагається «розхитати» російська пропаганда. Відтак підтримка середнього класу та розвиток людського потенціалу виступають надійним підґрунтям національної безпеки, що робить націю монолітною і захищеною як від зовнішніх викликів, так і від загроз внутрішньої дестабілізації.

Важливим складником суспільної єдності є «справедлива економіка». Рівновага між інтересами бізнесу та правами

громадян, підтримка середнього класу як основи сталого розвитку, а також поступ науки й технологій стануть запорукою позитивних змін в Україні після перемоги. Зрештою, національна ідентичність має втілюватися у практиках партисипативної демократії (моделі управління, що ґрунтується на активній участі громадян у прийнятті рішень), відкритого діалогу та спільної відповідальності влади й суспільства [7, с. 56].

Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 року №2834-IX [9] офіційно закріпив ці прагнення як пріоритет національної безпеки. Справедлива економіка в цьому контексті покликана нівелювати соціальну прірву, формуючи стійкий імунітет суспільства проти зовнішніх маніпуляцій, та перетворити добробут народу на інструмент зміцнення національного духу. Метою державної політики у цій сфері є досягнення єдності шляхом подолання соціокультурних, мовних та регіональних суперечностей на основі європейського і євроатлантичного курсу, а також гарантування прав і свобод людини.

Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 року № 2469-VIII [8] визначає загрози як явища, що унеможливають або ускладнюють реалізацію національних інтересів та збереження цінностей. Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента від 14 вересня 2020 року №392/2020 [11] запроваджено поняття «стійкість» як одну з трьох основних засад державної політики (поряд із «стримуванням» та «взаємодією»). Вона передбачає розбудову національної системи стійкості для забезпечення високого рівня готовності суспільства і держави до реагування на широкий спектр загроз.

Своєю чергою, Закон України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 року № 1702-IX [10] визначив правові та організаційні засади підготовки та ведення спротиву, а також повноваження сил безпеки й оборони. Цей акт створює правові межі для залучення широких верств населення до захисту держави, що є безпосереднім втіленням механізму консолідації на законодавчому рівні.

Аналізуючи минулий досвід українського державотворення та контекст сучасної російсько-української війни, варто наголосити, що Україна створила унікальний прецедент – консолідація відбулася не через примус, а через усвідомлену співпрацю. Влада і громадянин стали рівноправними партнерами у справі захисту держави. Ця взаємодія потребує постійного зміцнення через демократичні практики, адже стійкість – це не кінцева точка, а безперервний процес реалізації волі до свободи.

Підсумовуючи, можна виокремити основні напрями консолідації за С. Пирожковим, а це – формування спільних ціннісних орієнтирів через освіту та науку, подолання бідності, розвиток середнього класу, розбудова інститутів громадянського суспільства та реінтеграція територій [7, с. 55]. Соборність у цьому контексті – це не просто політичне гасло, а історичне покликання українського народу, яке перетворює національну стійкість на служіння ідеалам свободи.

Висновки. Отже, консолідація української нації стала ключовою детермінантою, що перетворила потенційну вразливість держави на її стратегічну перевагу. Україна успішно пройшла шлях від стихійної солідаризації (спротиву) до свідомої консолідації (творення). Це означає, що основою національної стійкості сьогодні є не лише зовнішня загроза, а й внутрішня переконаність у цінності власної держави й свободи.

Довіра та спільні дії між громадянським суспільством і Збройними Силами України сформували модель безпеки, де кожна соціальна група є активним суб'єктом захисту національних інтересів. Культура й історична пам'ять виступають осередками цієї стійкості. Національна стійкість України набула геополітичного значення, ставши фундаментом безпеки всього європейського простору. Подальше утвердження нації неможливе без розбудови «справедливої економіки» та пріоритетної підтримки науки. Саме становлення середнього класу як основи громадянського суспільства та перетворення України на «країну знань та інновацій» дозволять нації не лише вистояти, а й претендувати на регіональне лідерство.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаврилук І., Череп В., Дідіченко В., Кінь О. Національна стійкість та національний спротив – наріжні камені незламності України: за досвідом російсько-української війни. *Military Science*. 2025. Т. 3, № 1. С. 73–99. <https://doi.org/10.62524/msj.2025.3.1.03>
2. Герасимчук Т. Ф. Національна стійкість як детермінанта європейської інтеграції України. *Політикус*. 2022. Вип. 4. С. 18–28. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.3>
3. Денисюк Ж. З. Українська культурна ідентичність як основа національної стійкості та культурної політики. *Культурологічний альманах*. 2025. № 1. С. 309–315. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.35>
4. Концепція забезпечення національної системи стійкості : Указ Президента України від 27 верес. 2021 р. № 479/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40185> (дата звернення: 26.01.2026).
5. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.11.
6. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз : національна доповідь / за ред. С. І. Пирожкова та ін. Київ : ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 552 с.
7. Пирожков С. І. Про Національну доповідь «Україна: шлях до консолідації суспільства» (стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 18 квітня 2018 року). *Вісник Національної академії наук України*. 2018. № 6. С. 50–63. <https://doi.org/10.15407/visn2018.06.050>
8. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 26.01.2026).
9. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20> (дата звернення: 26.01.2026).
10. Про основи національного спротиву : Закон України від 16 лип. 2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20>. (дата звернення: 27.01.2026).
11. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 26.01.2026).
12. Російська агресія проти України: у чому секрет української стійкості? Національна платформа стійкості та згуртованості : вебсайт. URL: <https://national-platform.org/rosijska-agresiya-proty-ukrayiny-u-chomu-sekret-ukrayinskoji-stijkosti/> (дата звернення: 26.01.2026).
13. Руденко Ю. Ю. Консолідаційна модель національної ідентичності як підґрунтя стратегії національної стійкості України. *Політикус*. 2024. Вип. 1. С. 21–26. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-1.3>
14. Стійкість та згуртованість українського суспільства під час війни. Періодичний звіт на основі моніторингових матеріалів з обраних регіонів України. Випуск 14. січень – березень 2025 року / Український незалежний центр політичних досліджень. Київ. Травень 2025. 35 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1u9P20K3MpQTkiw0zKrMzI-E2kzO5G5Zg/view> (дата звернення: 27.01.2026)
15. Суспільно-політична солідарність в Україні в умовах війни : монографія / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2024. 400 с.
16. Шмандровський А. С. Формування культурної стійкості та національної ідентичності через інститути громадянського суспільства. *Вісник НАКККіМ*. 2025. № 2. С. 194–199. <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2025.338927>

Дата першого надходження статті до видання: 14.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 08.05.2026



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)